

Ikigai

(Sinopsis)

Unsay dagway sa kamingaw?

Gisuwayan sa paghulagway niining sugilanon ang katahom diha sa kamingaw, kon katahom man gani ang atong makaplagan human matultol ang dapit nga buot natong paingnan.

Unsay magtukmod nato aron pilion sa pagsubay ang usa ka dalan nga dili piho ang padulngan? Unsay kinahangalang hawiran o buhian aron gawasnon natong maabtan ang ubang tagong dapit sa atong galamhan?

Mahitungod kining sugilanon sa kinabuhi ug sa pagpakabuhi, ug sa hinungdan kon nganong mopadayon o mohunong sa atong pagpanaw.

Ikigai

“Your life is a precious gift from your parents. Think about them and the rest of your family. You don’t have to suffer alone, call us 555-22-0110.”

- translation from the Japanese sign inside Aokigahara, Japan’s suicide forest

KADTONG MITUG-AN SIYA nako sa unang higayon nga dunay mga adlawng tan-aw niya ingon sa nagkahanap iyang repleksiyon kon mag-atubang siya sa samin, didto nagsugod akong kabalaka kang Erwin. Kalit dawng mawala usahay iyang baba o ilong o ang managpares niyang kilay diha sa samin, apan inig buka niyas iyang mga mata human ang pipila ka segundong pagpiyong, motim-aw ra balik ang nahanaw nga parte sa iyang nawong. Giawhag dayon nako siya kaniadto nga magpatsek-ap sa iyang mata, pero mingisi ra man hinuon ang amaw. Kanang klase sa iyang pagngising taudtaod na pod nakong namatikdang gatangag og kahaw-ang. Niya pa *Wala man tawn mi kaliwat nga daot og mata uy! Akong lola otsenta anyos na kapin magtong-its pa man ganing way antepara.*

Maong sa dihang iya kong giingnan magduha na ka buwan ang minglabay nga basin baya moabot ang higayong inig panamin niya sunod hingpit nang mawala iyang repleksiyon, nga komedya pa niya *Sayanga uroy, Bay, kon di na ko kitas akong kaguwapo!*, niadtong puntoha mas misamot akong kabalaka sa akong amigo. Ang tinuod, nahadlok ko para niya. Basin husto kos akong dugay nang pagduda, simbako lang, nga labaw pas kamingaw ang iyang gibati karon. Sulod sa kapin usa ka tuig niyang pagpanarbaho dinhis Japan, tingali hangtod karon wala pa gihapon siya maanad nga magpuyong layo sa iyang pamilya sa Bohol. Basin og, sama ni James nga kauban namong Amerikanong nadayagnos nga dunay *clinical depression*, gitaptan na sad ni si Erwin sa susamang balatian nga kon ang naulahi pay paestoryaon *“western melancholia”* daw

ang laing tawag niini. Pagpasabot pa niya nako, da'ng binoang kay lagi yagayagon man ni siya *Konsepto ra nas mga puti ang depression, Bay. Immune tang mga Pinoy ana!* Gisupo dayon nako siya sa pag-ingon nga *Di ra man na western god. Universal man na. Kadaghan rang Hapon nagpakamatay tungod anang sakita!*

Hinuon, itandi kang James nga una nakong nakasuod kaysa kang Erwin, arang-arang pa man ang kondisyon, tan-aw nako, ining akong amigong Bol-anon. Di sama sa Amerkano nga ambot basin pod tingali sa *cultural difference*, di na lang nako ilakip ang *language barrier*, usahay sugmatan sa iyang sakit ug kalit lang mobugnaw sa iyang tinagdan dili lang nganhi namong duha ni Erwin kondi lakip nilang ubang mga *gaikokujin* nga kauban namong nagtudlog *English* dinhis Yonago City.

Gawas kang James, diha man gani sad mi *senpai* nga *Jamaican* nga mibuak sa iyang kontrata ug mipauli gyod kay wa kaagwanta sa tumang kamingaw labaw na sa panahon sa tingtugnaw. Konbaga walay gipiling lahi, kolor sa panit, lengguwahe, o kultura ang maong sakit kay kon mokayanap na kini sa galamhan sa tawo, ingon sa ang kalibotan labyan-labyan lang og mga estrangherong walay dagway, pinintalan og gadagtom nga bulok sa kalaay, ug kaalingasa lang sa hunahuna luyo sa kahilom sa palibot ang bugtong pinulongang nahisabtan. Maong kutob sa mahimo, awthag nako kang Erwin, sabton lang namo si James ug pauyon-uyonan kay naa ra ba daw ni *suicide attempts* kaniadtong wala pa siya naresitaan og tambal.

Duna pod tingali siyay punto sa iyang giingon kabahin sa pagka kublan natong mga Pilipino sa maong sakit kay niya pa *Suma! Kadaghang OFWs sa kalibotan. Kon weak pa tang mga Pinoy, di ta magsilbi uy nga magpuyong layo sa atong pamilya!* Nangayo dayon siyag dispensa nako human akong gikoreksiyonan nga *Pagbantay sa imong words kay basin og maawayan ta! Dili intaw'n weakness ang sakit nga depression.*

Nasabtan man nako kon asa naggikan ang iyang pamahayag. Sakto man sad siya. Natural natong mga Pinoy ang pagka masadyaon. Nakapangutana pa man gani si James kaniadtong unang higayon ming tulo gakuyog sa *trekking* sulod sa Mt. Daisen pag *autumn* sa miaging tuig nga *Why do you, guys, always laugh?*

Kanus-a ra gani to ang kataposang higayong nadunggan nako ang katawa ni Erwin? Gimingaw na baya pod kong makadungog sa buhakhak sa akong amigo. Kanang kinataw-an gani niyang maklaro iyang lagus ug maekspos iyang sungki sa tuong bangkil kansang kapares, matod pa niya, wa daw kagawas sukad pagka bata. Kadto bitawng nangaon ming tulo didtos among paboritong *ramen shop* ubos sa Mt. Daisen pagkahuman sa *trekking* nga ambot, nalimot na ko kon unsay hinungdan o kon unsa toy konteksto sa iyang *joke*, puwerte namong agik-ik ni Erwin nga wa gyod kaagwanta si James ug gibadlong ming duha sa pag-ingon *Hey, tone it down. They're looking at us.* Kay wa man gyod mi mihunong sa among pag-eskandalo maong nagpanglingo-lingo na lang intaw'n ang Amerkano samtang gitibas og higop ang nahabiling sabaw sa iyang *tonkutso ramen*. Sukad adto, mobalibad na siya usahay kon agdahon nakog kaon sa gawas o kon makiglaag ko, samot na kon kuyogon nako si Erwin.

Ang tinuod maihap ra ang higayon nga nagkakuyog ming tulo. Kondi si James akong kauban, kay lagi ingon ko pa ganiha mas una man ming nagkasuod adto niya, si Erwin akong kanunayng kuyog sukad nga naabot siya sa among siyudad tunga-tunga sa *summer*, unang semana sa Agosto ning miaging tuig lang sa 2018.

Nabati ko gilayon ang pamilyar nga kainit diha sa iyang pakig-abiabi, nga sa tinud-anay lang, butang nga gikahinaman baya nako sa akong mga kalahi. Si Erwin man god ang ikaduhang Pilipinong *English teacher* nga nadestino sa among siyudad, sunod nako nga magtulo na ka tuig dinhi karon. Gikalipay ko kaniadto ang balita nga adunay taliabot nga Pinoy, unya Bisaya pa

gyod, nga gisungog pa man gani ko ni James og *I bet you can't wait to meet your new best friend*.

Kadto na tingali ang kinainitang berano sa Japan kon kanus-a miabot si Erwin. Ingon sa gipangtugkan og talinis nga mga ngipon ang hanging nagpamahit sa panit sa kinsa mang magpabuwad sa gawas, ilawom sa makapaig nga Adlaw. Unya, daw dunay huwaw sa imong tutonlan nga kon mokompiyansa ka, iyawat ka gyong ma-*heatstroke*. Maong nakadesidir mi ni Erwin nga huwatong makasawop ang Adlaw una mi personal nga magkita sa labing unang higayon.

Sa Minatayoma Park kondiin nindot ang *view sa sunset* mi nag-abot. Dili mamahimong nasayop ko sa akong tagna adtong higayona nga si Erwin ang lalaking nagpangamay nako sa layong unahan kilid sa lanaw kansang kinapidpiran sa kasadpan inanayng milahom sa kahil nga Adlaw. Giduol nako siya ug dayong mitin-aw sa akong panan-aw ang tabonon niyang pamanit, sama sa akoa, ug ang masanagon niyang panagway nga di nako malimod niadtong tungora, Pinoy gayod! Mingisi siya nako ug mikawat gilayon sa akong atensiyon ang iyang sungki. Dayon hugot ko niyang gigakos nga mura gyod mig mga karaang managhigalang gareyunyon nianang usa ka alangiing nga hapon.

Nasugid man tingali ni Erwin adtong haponang ang halos tanang kabahin sa iyang kinabuhi. Gikan sa iyang pamilya hangtod sa iyang mga kasinatian pagka bata ug pagka ulitawo, iya kining gihinubay sa walay pag-ukon-ukon. Nalingaw ra pod kong naminaw. Kon ugaling aduna koy gustong ipatin-aw, mangutana ko niya ug iya kong tubagon nga puno sa kaikag daw mga bililhong kasayoran sa kalibotan ang iyang gipangbutyag.

Taga-Loboc daw siya kondiin gipakatawo ug misanay ang iyang mga kaliwat gunad sa apohan sa iyang apohan sa habig sa iyang amahan paingon sa ilang henerasyon sa iyang mga

kaigsuonan ug kaig-agawan. Didto siya nagtungha sa elementarya ug tungod kay hilig man sa iyang lola ang pagpaminaw og mga drama sa radyo, labaw na ang “Kini ang Akong Suliran” sa DYHP, maong naengganyo siyag suwat-suwat og mga Binisayang drama samtang gadako. Kay anaa ra man pod sa ilang lungsod sa Loboc ang hayskul nga nag-*offer* og *Special Program in the Arts*, gipaningkamotan niyang makasulod sa maong tunghaan aron mas mapaugmad pa niya iyang talento. Ug tungod sa dakong potensiyal nga iyang gipakita, nadawat ra pod siya didto.

Maskin hayskul pa lang nakahukom na daw siya sa pagkuhag kursong *fine arts* sa kolehiyo ingon sa hagbay ra niyang natalid kaniadto ang dalan paingon sa iyang pangandoy. *Unsa man diay imong pangandoy?* pangutana nako ug gitubag ko niya nga *May lain pa? Buot nakong mamahimong bantogang dramatista.* Maong bisan og dili unta niya ganahan nga mahilayo sa iyang pamilya, gikinahanglan niyang mag-*boarding house* sa Tagbilaran City samtang nag-*major* og *theatre arts* sa UB. Misapaw ko niya aron sa pagkomento nga *Ay, anad na diay ka sukad pa sauna nga magpuyong layo sa imong pamilya?* Gitubag ko niya nga *Duol ra man ang Tagbilaran ug Loboc, Bay. Halos every weekend ko mouli sa amo. Mingawon man god akong lola sa akoo.*

Wala namo namatikdang hingpit na man diayng nahulipan sa kagabhion ang kilumkilom. Abi kog natapos ra ang iyang pagpaila sa kaugalingon pinaagi sa paghinubay niya sa iyang kasinatian gikan pagka bata hangtod sa iyang pagtungha sa kolehiyo, wala pa diay. Mas gihatagan pa man gani niyang taas-taas nga panahon sa pag-asoy ang mahitungod sa iyang kanhi trabaho nga wala daw niya isipang usa ka propesyon kondi usa ka bokasyon. *Nganong nakaingon man ka?* maoy kuryosong pangutana nako. *Cultural worker* daw siya sa Bohol una nakahukom nga manimpad dinhis Japan. Miyembro daw siya sa *Theatre Committee* sa *Arts and Cultural Heritage Council* didto sulod sa pito ka tuig una miresayn. Diha na daw siyay nasulat

ug naderihir nga mga dulang gipasundayag sa Tagbilaran ug sa mga silingang lungsod. Sa dihang gipangutana nako kon nganong mibiya man siya sa iyang trabaho, ang iyang tubag kay *Same ra man tingali tag rason, Bay* dalang ngisi ingon sa dugay ra niyang natino nga walay kalainan ang hinungdan kon nganong milangyaw ming duha ka Pinoy.

Wa pod baya nako mapugngan ang pagsugid kabahin sa akong kinabuhi. Tungod tingali kay gimingaw akong dila sa paglitok og Binisaya human ang pipila ka tuig nga kanunayng pag-Iningles sa trabahoan ug pag-Hinapon kon ugaling mo-*order* sa restawran, maggroseri, o makighinabi ba kaha sa makahimamat nga mga *Japanese*. Gisultian nako siya nga lima ka tuig sad kong nagtudlog *Humanities* sa CTU sauna ug tungod kay dili man gyod paigo akong suweldo isip *breadwinner* sa akong pamilya nga nahimuyo sa Danao, maong misuway kog aplay-aplayg trabaho gawas sa nasod sama sa South Korea, China, ug Thailand. Sa Japan ko nasuwertean ug dihadiha kong nag-*immediate resignation* kay nahaylo sa suweldo nga kalimaan o kaunoman mas dako kaysa akong madawatan kaniadto. Tinuod nga dako ang suweldo dinhis Japan, apan giwarningan nako siya nga kaunon ra pod sa *cost of living* ang among suweldo busa kinahanglang magtigom gyod siya ug dili magpatakag gastos kay arang kamahal baya sa pamaliton ining nasora.

Ambot giunsa ko niya pag-agni kay kutob sa mahimo dili baya unta ko ganahan moestorya og mga butang kabahin sa akong kinabuhi, labaw na kanang mga pribado, apan nasultian gyod nako si Erwin mahitungod namo ni Rebecca nga ka-*live in* nako sauna ug karon ka-*LDR* na kay ania na man lagi kos Japan. Magtulo na pod ka tuig nga ingon ani among kahintang, ug ambot kon kumbinsido ba si Erwin, milahutay ra baya pod ang among relasyon. Gibutyag nako niya kon giunsa namo sa akong girlpren ang pagsegurong mapatunhay ang among gugma bisan og layo mi sa usag usa daw ako ang piniyalan adtong higayona nga ipasabot

nilang mga matahapon ang katinuoran sa maong pamaagi sa relasyon.

Constant communication ra gyod matod pa nako dayon dungag sa pag-ingon nga mapasalamaton ko kay duna tay teknolohiya sama sa *videocall* nga puwede natong makahinabi atong mga mahal sa kinabuhi bisag kanus-a ug bisan unsa pa kadugay. Kay kon di pa tungod ini, hagbay ra tingaling nahugno ang among kalibotan ni Becay ug dili unta ko mosangko sa akong desisyon nga mopauli na sa Pilipinas sunod tuig aron siya pakaslan.

ANG sabot namo ni Becay kay dal-on nako siya sa Japan aron makapadayon ko sa akong pagka *English teacher* dinhi kay niya pa *Maayo nang naa ka dinha kay dako kag mapadas imong pamilya. Nagmentenans na baya ron imong Tatay.* Kondi lang tungod kay duna koy duha ka manghod nga gipatiwas og eskuyla sa kolehiyo ug nagbaguod kog bayad sa among utang human naospital ang among amahan, hagbay ra unta nako siyang gikuha o ako ba kaha ang mipauli sa amo didtos Danao aron pakaslan siya. Kon nahitabo pa, dugay ra unta nako siyang gipetesiyonan para sa *spouse visa* dinhi labawng naghawid man kog *permanent residency* kutob sa aduna pa koy kontrata.

Misabot ra baya pod si Becay. Milaom siyang moabot ra puhon ang adlawng magkauban mig balik duha. Misalig siya sa katumanan sa iyang kanunayng ginaampo nga makapuyo sad dinhis Japan nga kon siya pa ang pasultihon *Bahalag tigpunit ra ko dinhag mansanas basta lapad sad akong madawat!* Nagsugod na man gani daw siyag tuon-tuon og Nihonggo aron sayon ra niya ang pag-*adjust* inig balhin niya dinhi puhon, butang nga gikahimot-an nako pag-ayo.

Kanindot ra! Kanindot rang imadyinon nga ania kanunay sa akong kiliran ang akong girlpren, dulong nako matag gabii, kansang malinawong paghagok maoy naandan nakong laylay sukad pa kaniadto. Dili susama sa daghang nangaging kagabhion nga bisan tuod og gikan ming

duha nag-*videocall*, magpanghinol gihapon akong mga kamot daw duna silay kaugalingong panumdoman sa hawak, bat-ang, dughan ug ubang parte sa lawas sa akong uyab. Labaw na gyod sa panahon sa tingtugnaw kon kanus-a magpanghapyod ang nagpangamig nga hangin diha sa bildong bentana sa akong *apato*.

Kay wa may puas ang pangatagak sa *snow* pagkagabii ana, ingon sa gibukotan og habol nga makabuta sa kaputi ang tibuok Yonago niadtong usa ka buntag sa miaging Enero nga gipukaw kos *chat* ni Becay. Mikaging akong kasingkasing pagkabasa sa iyang mensaheng nagkanayon nga *Wa na man tingali kay planong makigmenyo nako*. Gitawagan dayon nako siya aron am-aman kay tataw nga nangluod siya nako adtong higayona. Lagmit naupsan na sa iyang pailob kay arang kadugay na baya niyang gapaabot nga kuhaon nako paingon sa Japan. Namarayeg ko niya nga lugwayan pa diyotay iyang pasensiya kay nako pa *Hapit na lagi maimpas among utang, Day. Gamay na lang*.

Sukad adto ingon sa dihay inanayng misulbong nga toreng ginama sa yelo ang nagbabag tali namong duha ni Becay. Adlaw-adlaw gipaningkamotan baya nako kutob sa akong mahimo nga tunawon ang maong tore ug hingpit kining tumpagon. Apan nanamilit na lang ang panahon sa tingtugnaw kay nangataktak ug nangahilis na man ang *snow* nga mibelo sa kakahoyan, ug nagsugod na lang sa pagbuskad ang mga biyuos sa *cherry blossoms*, bagtok gihapong gatindog ang maong tore.

Abril ang tingbukas sa *school year* dinhis Japan. Primerong buwan kini sa panahon sa tingpamuwak kon kanus-a sugaton na sad sa matag usa ang laing lab-as nga sinugdanan. Mosalingsing ang mga udlot sa bag-ong pangindahay sulod sa dughan sa tawo human gisagubang ang mga buwan sa tingtugnaw. Ug dili gayod ko molimod kay tinuod man nga nabati nakong ingon sa dihay mingtuyhakaw nga paglaom sa akong dughan human nako nadunggan sa

among prinsipal nga buot daw ko nilang hawiran ug i-eksten daw nila ang akong kontrata. Umentohan daw sad nila ang akong suweldo sa mosunod nga duha ka tuig kon ako kining dawaton.

Ikaw god. Naa ra nimo maoy bugtong komento ni Becay human nako siya gisultian bahin sa hanyag sa akong eskuylahan. Dihadiha kong nahinumdom nga susama ra sad ang iyang gipamulong kaniadtong gitimbang-timbang pa namo kon modayon ba gyod kog larga sa Japan. Segurado kong mipatigbabaw sad sa iyang hunahuna kaniadto sama nako ang makadaning saad sa pag-asenso nga wala man gani abtig usa ka semanang pamalandong, nagkasabot ming duha nga mosakripisyo sa among relasyon ug dayonon ang plano nakong paglangyaw.

Unsa kaha kon iya kong gipugngan? Unsa kaha kon iya kong gikumbinser nga mopabilin bahala nag lisod ang among atubangon basta pirme lang ming duha magkuyog? Apan gidasig ko mismo ni Becay nga basin kuno naa diris Japan among suwerte. Dili na lang daw nako panumbalingon ang katagbawan nga ako untang maangkon isip maestro sa *Humanities* sa matag higayon nga magiyahan nako akong mga estudyante paingon sa pagdiskobre sa katahom sa kinabuhi ug kahulogan sa pagpakabuhi nga gilimin diha sa arte.

Magpahungaw ko kanunay kang Becay, labaw na adtong unang mga buwan sukad ko naabot dinhis Japan, kay usahay pamati nako usa ko ka maluibon sa akong kaugalingong prinsipyo kay nagpatental man sa kuwarta. Usahay hamokon ang akong konsensiya sa higayong maamgo nakong usa ka matang sa kahakog ang akong pag-ikyas gikan sa kiliran sa akong uyab ug sa akong pamilya tungod ug alang sa kaharuhay. Mosangko ang among diskusyon kabahin ining mga butanga paingon sa inosente apan makahuloganong pangutana ni Becay kanako nga *Asa man gyod diay imong kalipay?*

Dili na nako maihap kon pila na ka mga buntag nga sukmaton ko sa maong pangutana.

Makamata ko sa kasuwaw nga molapos sa kurtina sa akong bentana. Hinay-hinayng molandag akong kuwarto apan dili dayon ko mobakod. Pasagdaan una nakong makatuhop ang ideya nga laing adlaw na sad ang minglabay. Tinuod, aduna untay bag-ong adlaw nga angay nakong atubangon, apan susama lang kini sa naandan kon kanus-a buhaton na sad nako ang mga ginabalik-balik nga panikaysikay. Maligo. Mamahaw. Motrabaho. Mopauli. Manihapon. Makighinabi ni Becay. Magpanghinol. Unya matulog.

Usahay mahigmata ko sa pamati nga daw wala ko sulod sa akong lawas. Makatahap alang nako kon anaa ba gyod ko ibabaw sa akong katre, sulod sa akong kuwarto, sa akong baratohong *apato*, dinhi sa gamayng siyudad sa Yonago. O tingali baya pila na ka adlaw o basin semanang nag-utaw-utaw lang ang akong kalag sa kon asang espidnoha. Kon ugaling ingon ini akong bation, pirme nakong ipunting akong panan-aw sa bulok krima nga kisame sa akong kuwarto. Tutokan kini nako sa tumang kamaduloton samtang walay lihok nga gahayang. Subayon sa akong panan-aw ang lapad nga espasyo padulong sa matag suok sa kisame nga sa kadugayan, sa akong pamati, daw anam-anam kining nagkaubos paingon nako hinungdan kon nganong nagkakip-ot ang akong kuwarto. Ug walay sipyat gayod nga mobul-og ang makatuok nga kamatuoran sa akong pag-inusara.

SUSAMA ra pod tingali ang among gibati ni Carlos Ghosn niadtong giharong niya ang kamingaw sulod sa iyang selda sa usa ka prisohan sa Tokyo. Nahimong sumsoman sa mga balita sa Japan pag Nobiyembre sa miaging tuig ang kabahin sa pagsikop ug pagpriso kang Ghosn, ang inilang tsirman sa Renault-Nissan-Mitsubishi Alliance, tungod kuno sa kasong pagpanglimbong sa iyang suweldo ug sa pagpahimos sa kuwarta sa kompanya para sa iyang personal nga interes. Human mitugpa ang iyang *private jet* sa Tokyo, dihadhang giaresto si Ghosn. Imbes nga kitaon

unta niya iyang anak-babaye ug ang boypren niini sa usa ka mahalong *sushi restaurant* sa Ginza District aron dungan silang manihapon tulo, sa prisohan hinuon ang iyang gidangatan.

Sulod sa 108 ka adlaw samtang gahulat sa korte nga tugotang makapiyansa, gibalhog si Ghosn sa usa ka kip-ot nga seldang adunay sawog nga ginama sa *tatami* nga mao ra poy iyang higdaan. Sa suok adunay inidoro. Pirmeng gipasiga ang suga maong lisod para niya ang pagkatulog. Kinsay nasayod? Basin sa maong selda niya mismo didto pod gibilanggo ang usa sa mga suspek nga responsable sa *sarin attack* sa usa ka *subway* sa Tokyo niadtong 1995. Basin ang bungbong sulod sa iyang selda mao sad ang gisandigan adtong suspek nga nagduhiraw ug nagpunting sa iyang panan-aw sa kisame samtang nagpaabot sa adlaw nga siya ug ang iyang mga kauban pagabitayon.

Sa Marso 6 ning tuiga gibuhian si Ghosn human makapiyansa og usa ka bilyon nga yen o mokabat sa 8.93 ka milyon nga dolyares aron gawasnon siyang makaatubang sa publiko ug mapamatud-an niya ang iyang pagka inosente, butang nga talagsaong mahitabo sa Japan kay naila man ning nasora sa hilabihang kaestrikto sa ilang *criminal justice system*. Gianggaan gani ni sa uban og “*hostage justice*” tungod sa *conviction rate* nga lapas 99 porsiyento. Gawas nga higpit nga pagabantayan ang matag lihok ni Ghosn, gipahawiran sad sa iyang mga abogado ang tulo niya ka pasaporte sa Lebanon, Brasil ug Pransiya aron sa pagsegurong dili siya moikyas pagawas sa nasod.

Unsa kaha kon ikyasan nako akong kinabuhi dinhis Japan? Unsa kaha kon dili nako humanon akong kontrata ug mopauli na lang sa Pilipinas sa walay pagdugay-dugay? Kay basin baya kon paaboton pa nako ang sunod tuig, ulahi na ang tanan. Basin hilabihan na kagahi ang pagkabagtok sa toreng nagpataliwa namong duha ni Becay ug imposible na kini nakong tumpagon. Labaw na kay mag-usa ka buwan na man tingali sukad nga nagbungol ming duha.

Mag-usa ka buwan nang minglabay human mi naglalis kay ako man siyang giingnan nga *Moundang na kog panarbaho dinhi, Day, next year. Di na ko magpa-extend.*

Nalipay man unta siya pagkadungog sa akong pasalig nga sa sunod tuig na ang among kasal inig uli nako sa Pilipinas puhon. Sa kataposan, salamat sa Ginoo, matuman na daw ang dugay ra niyang pangaliyupo. Andam kuno siyang maghuwat bahalag abtan og pila ka buwan ang pagproseso sa iyang *spouse visa* una maaprobar. Basta dili lang pod daw molapas usa ka tuig ang iyang paabuton, wala kunoy problema. Apan sa dihang ako siyang gitug-anan nga wala nakoy planong mobalik sa Japan, ingon sa nangandado si Becay sulod sa lawak ibabaw adtong tore ug iyang gibalibay ang nag-inusarang yawi lapos sa bentana.

Nahiubos ko sa gipakitang reaksiyon ni Becay. Kon dunay bugtong tawo nga mas nakasabot sa akong kahimtang, sa tinuod nakong hinungdan nganong dili na ko buot pang molangyaw, kana walay lain kondi siya ra man unta. Bahalag mobalik ko sa akong karaang kinabuhi. Bahalag unsa kagamay sa akong suweldong madawat. Ang importante momata ko matag buntag nga siya ang tupad. Mobakod ko nga ang akong dughan puno sa kadasig ug kaikag.

NANGALARAG na lang ang amarilyong kadahonan sa mga punoan sa *icho* nga galaray daplin sa dalan, wala gihapon koy nadunggan gikan kang Becay. Minglabay na lang ang Nobiyembre nga para nako mao na tingali kadto ang buwan karong tuiga nga kinadugayang natapos, wala gihapon niya replaye ang akong mga mensahe. Dili gihapon niya tubagon akong mga tawag. Wala gayod ko kaagwanta. Gitulon nako akong garbo aron mangayog pasaylo ug makig-uli niya. Apan bugnaw pas nagpangamig nga hangin karong Disyembre ang iyang kahilom.

Nasayod si Erwin sa situwasyon namo ni Becay kay kinsa pa bay lain nakong sumbongan

aron gawasnon kong makapabuhagay sa akong gibati, walay babag sa lengguwahe o sa kultura, kondi kining akong amigong Bol-anon ra man. Bisan og pamati nako dunay kadenang nagsakmal sa akong tiil maong buot lang unta nakong magpundo sa balay tibuok adlaw, mag-alindasay sa akong katre unya magtutok sa kisame sa akong kuwarto, napugos gyod ko ni Erwin nga mag-*trekking* mig balik sulod sa Mt. Daisen sa miaging buwan.

Hinuon, gikalipay man nako ang pag-agda sa akong amigo kay dugay-dugay na baya pod ang kataposan namong panagkuyog. Maayo na lang kay nakahunahuna siyang makiglaag adtong adlaw kay nabalaka baya lagi ko niya. Dihay nalibkas nga kabug-at sulod sa akong dughan. Hinaot unta dili na mahanaw sa hingpit ang repleksiyon sa iyang nawong atubangan sa samin human siya mipatuo sa akong sugyot nga magpakonsulta na gyod sa usa ka optometrista. Anang adlaw gisuot niya iyang anteyohos sa unang higayon. Naingon siya sa usa ka gamayng batang gihagwa-hagwa kay niya pa *Nindotas mga dahon, Bay, uy! Mas tin-aw ilang kolor karon* samtang gisubay namo ang hagip-ot ug batoong dalan sulod sa bagang kakahoyan sa tiilan sa Mt. Daisen.

Gahangad siyang gadayeg sa tag-as nga mga *beech tree* kansang kadahonan misilab ug mibusikad sa tumang kadan-ag sa ilang pagka puwa, kahil, ug amarilyo. Nangutana siya nako kon unsa toy Hinapon sa penomenon kon kanus-a mangausab ang bulok sa kadahonan gikan sa ilang pagka lunhaw. *Kouyou* matod ko. Kalit siyang nahiundang sa paglakaw. Unya ang sunod niyang gipamulong nakapahingangha nako. Kay kon itandi pa daw sa panahon ang tiunay niyang gibati niadtong higayona, lagmit *autumn* kuno. Niya pa *Dunay katahom sa kamingaw*.

Pagpasabot niya nga bisan tuod og sinonimo ang maong panahon sa kasubo ug kalaay, nga bisan og prekursor kiniy sa tingtugnaw hinungdan kon nganong ikyasan ang kadahonan sa ilang naandang bulok, mohulip man kuno ang mga dan-ag nga kolor nga makapahupay sa

dughan ni bisan kinsang tawo. Kalit kong misapaw niya sa pag-ingon nga *Pero mangalarag ra man sila gihapon.*

Ikaupat nga higayon kadto nakong duaw sa kakahoyan sulod sa Mt. Daisen. Suhito nako sa agianan kon asa makit-an ang labing nindot nga talan-awon sa *kouyou* maong akoy migiya kang Erwin adtong adlaw. Plano nako siyang dal-on sa akong paboritong dapit kondiin makita ang kinatibuk-ang dagway sa bukid nga tugob sa nagdilaab ug nagkadaiyang bulok. Tuyoon lang hinuon ang maong lugar nga hangtod karon ubay-ubay pa lang sa mga turista ang nakadiskobre. Dihay medyo kataha sa nawong ni Erwin kay niya pa basin daw og mangasaag mi. Dili ba daw kuno delikado. Mipasalig ko niya nga naa ray mga *sign* nga among mahinagboan matag karon ug unya, busa walay angayng ikabalaka.

Dihay dugay nga higayon nga hilom ra ming duha sa among pagbaktas. Gipaminaw ra namo ang pagginhawa sa mga kahoy. Kon motayhop ang hangin, hinay silang mokiling nga mag-iwag sa ilang mga sanga aron makalapos ang kahayag gikan sa Adlaw. Dihay huni sa usa ka ila nga langgam o ambot unsa tong mananapa nga niadtong tungora daw nagtimbaya sa among pagduaw.

Mouli na ko sunod buwan, Bay maoy kalit nga butyag ni Erwin. Gituyo diay niyang makigkita nako adtong adlaw aron manamilit sa akoa. Matod niya mapasalamaton siya sa among panaghigala, nga dili gayod ko niya makalimtan ug hinaot nga mag-amping ko dinhi sa Japan hangtod mahuman nako akong kontrata. Dili niya tiwason ang iyaha. Nakatakda na man gani daw ang iyang paglupad pauli sa Pilipinas pila ka adlaw una mag-Pasko aron makauban niya iyang pamilya, labaw na gyod iyang lola. Duna daw siyay bag-uhay lang nahuman nga usa ka dula nga nasulat niya sulod niadtong mga buwan nga hilabihan siyang nagumok sa kamingaw. Gusto daw niyang ipasundayag ang maong dula inig uli niya puhon sa Bohol.

Gipangutana ko niya kon wala ba gyod daw kuno koy planong mouli aron makauban akong pamilya, labaw na si Becay, sa Pasko ug sa Bag-ong Tuig. Igo ra ko sa hilaw nga pagngisi. Unya giingnan nako siya nga *Gasto kaayo! Eight months na man lang sad una ko mouli. Mas maayo pang ipadala nako ang pamelete sa eroplano paras tambal ni Tatay.*

Gisungog man tingali ko adto sa kahigayonan kay human nangumusta si Erwin sa kahintang sa akong amahan, nakadawat man gilayon kog *chat* gikan sa akong manghod nga *Manoy*, si *Tatay* naglisod og *ginhawa ganiha. Gi-admit namo. Need na daw i-bypass surgery ingon ang doktor.*

Lagmit kapin usa na ka oras mi adtong gabaktas apan wala pa gyod namo natuod ang among angay nga padulngan. Paminaw nako gatuyok-tuyok ra ming duha ni Erwin sulod sa kakahoyan bisan og gisunod man unta namo ang eksaktong dalan. Mokusog usahay ang tayhop sa hangin ug sa akong tan-aw nagkasalimuang ang mga kahoy sa ilang paglabyog-labyog. Nadungog man tingali nako ang ilang malamaton paghinunghongay. Miinsister si Erwin nga mamalik na lang mi sa among agi kay nabalaka daw siya nako. Basin daw kinahanglang kontakon una nako akong pamilya. Mibalibad ko kay nako pa *Naa na man ta ngari. Tiwason na lang ni nato.* Gipangutana ko niya kon duol na ba ang among paingnan. Wala ko mitubag. Padayon lang gihapon ko sa paglakaw samtang siya nagsunod sa akoo.

Wala na gyod siya kaagwanta ug iya kong gipahunong kay niya pa morag sayop man gyod daw ang among giagian. Ganiha ra daw siyang nakabantay nga naglibog ko sa pagpili kon asa ang hustong dalan nga angay namong subayon. Gikuot man tingali niya ang mapa gikan sa iyang napsak maong mihunong siya kadiyot samtang ako mipadayon lang gihapon sa walay paglingi-lingi. Tulin kong misulod sa baba sa kakahoyan kansang mga sangang gatuskig naingon sa gatosan ka mga kasway nga buot mokugom ug molunggob nako adtong higayona. Nasusama

sa langub ang kakahoyan tungod sa iyang kadulom apan padayon lang gihapon ko sa pagsubay sa hagip-ot niining agianan.

Kay gibati na man nako ang tumang kapuypoy sa akong mga tiil, ako na lang gidawat sa kataposan ang makalipong nga kamatuoran. Wala nako makatultol sa hustong dalan paingon sa angay nakong padulngan. Wala nako masayod kon asa ko motipas aron makabalik sa akong gigikanan. O di ba kaha aron makagawas ug iluwa sa kakahoyan kansang dulom nga landong adtong tungora hingpit nang mitukob sa akoo.

MAGDUHA ka buwan na dawng nagsabak si Becay, maoy sumbong sa akong manghod. Wala lang ko nila tug-ani dayon kay basin kunog maunsa ko. Ako ra baya dawng usa dinhi. Nadawat nako ang balita kagahapon samtang gabisikleta ko pauli sa akong *apato*. Gikan ko nangompra sa akong senimanang konsumo. Niadtong tungora dihay diyotayng *snow* nga inanayng mipatihulog sa kahanginan. Nangahilis sila dayon inig halok sa yuta.

Kagabii milukat dayon kog tiket aron makasakay sa *night bus* padulong Tokyo. Ganihang alas sayis imedyas sa buntag mingkawas ko sa maong *bus*. Wala ko mituyog hapit sa Lawson aron sa pagpalit og *onigiri* ug init nga kape nga ako untang ipamahaw. Gilabyan ra pod nako ang Yoshinoya nga paborito man unta nakong kan-anan dinhis Japan. Midiretso ko dayon sa estasyon sa Shinjuku.

Ang Shinjuku Station man unta ang kinabisihang estasyon sa tren sa tibuok kalibotan. Minilyon man unta ka manakayay ang mosulod-gawas sa maong estasyon adlaw-adlaw. Apan kaganiha samtang gabarog ko taliwa sa bagang panon sa mga tawo, gilabyan-labyan man lang ko og mga estrangherong walay dagway.

Puwede ra baya unta kong mosakay og *limited express* nga tren sa Azusa o sa Kaiji

padulong sa estasyon sa Kofu. Mobalhin ra unta ko sa estasyon sa Otsuki aron makaabot ko sa Kawaguchiko nga sakop sa Yamanashi Prefecture. Usag tunga ka oras ang biyahe sa tren. Kuwatro mil *yen* ra man unta akong mabayran. Mga dul-an dos mil pesos. Apan gipili nakong mag-*shinkansen* kaganiha nga maoy labing una ug tingali mao say kataposang sakay nako sa maong haytek ug kinapasasang tren sa kalibotan. Mokanaog lang ko sa Shizuoka. Bahala nag mas mahal. Unsa pa bay pulos sa pagtigom-tigom og kuwarta? Ang importante makaabot dayon ko sa akong padulngan.

Untop alas nuybe kaganiha naabot ko sa entrada sa Aokigahara Forest. Misulod una ko sa CR nga anaa duol sa parkingan. Maihap ra ang mga sakyanan karong adlaw. Tungod tingali kay duot-sa-bukog ang katugnaw maong ako ray tawo dinhi karon.

Nanghunaw ko human nangihi, dayon nanghilam-os. Hilabihan kabugnaw man unta sa tubig gikan sa gripo nga mihumod sa tibuok nakong nawong, apan wala gihapon ko nahigmata gikan sa usa ka lawom nga daman. Unya, gitutokan nako akong dagway atubangan sa samin. Gihinol sa akong pa'd ang mga parte sa akong nawong. Agtang, mata, ilong, aping, baba, suwang. Gisuta ang ilang pagka naa.

Sa miaging semana ang pagbiya ni Erwin sa Yonago. Nakaikyas na gyod ang akong amigo sa hingpit nga pagkugom sa kangitngit. Natultol na gyod niya ang dalan paingon sa iyang kagawasan. Sama adtong pagtultol niyang gainusara sa akong paboritong dapit sa Mt. Daisen nga buot unta nakong ipakita niya. Samtang naghulagway siya kanako sa maong talan-awon, nahanaw na sa hingpit ang kahaw-ang diha sa iyang pahiyom. Susamang pahiyom sad niya ang akong nakita adtong adlaw nga gihatod nako siya sa erport. Una siya misulod sa geyt nga maoy agian padulong sa iyang eroplano, mihunong siya ug milingi nako. Sa kataposang higayon, mikaway siya aron manamilit. Ug mingisi siya aron tingali suwayan sa paghupay ang akong

dughan. Kadtong iyang ngisi nga sama sa naandan naklaro iyang sungki.

Kaganiha sa akong biyahe, gibalita sa TV sulod sa *shinkansen* ang kabahin sa pag-ikyasa ni Carlos Ghosn sa Japan. Hingpit na gyod tingaling miukiot sa kinailadman ni Ghosn ang kamingaw ug kahadlok maong nakahukom siyang tumanon ang dugay na niyang gilaraw. Migawas siya sa iyang balay sa Tokyo ug misakay og *shinkansen* padulong Osaka. Sa hotel nga iyang giesteyhan, mitago siya sa usa ka dakong *box* nga sudlanan untag mga *audio equipment*. Giismagol kuno si Ghosn sakay sa usa ka *private jet* paingon sa Lebanon nga usa sa mga nasod sa kalibotan nga walay ekstradisyong kasabotan sa Japan. Kon kinsay mitabang niya aron sa pag-ikyasa, kana ang padayong ginaimbestiga sa awtoridad nga nahiagom karon sa internasyonal nga kaulawan.

Makasilaw ang kahayag sa Adlaw nga nanuhot-suot lahos sa gintang sa mga sanga ug kadahonan. Diha nay diyotayng *snow* nga misalimbong sa ubang bahin sa mga punoan kansang kadahonan hagbay rang nangalarag. Umog ang yuta sa lasang sa Aokigahara. Dinhi, balaan ang kahilom. Ugtok ang kabuntagon. Walay kisaw. Akong bug-at nga pagginhawa ra ang bugtong nakong madunggan.

Samtang galakaw akong gihawiran ang laso nga gipatuyog bangan sa lawas sa mga punoan aron makatabang sa pagtultol sa akong padulngan. Kon asa? Gipasagdan nako ang maong laso nga mogiya sa angay nakong paingnan. Kining laso pod daw ang magtuod nako pabalik sa akong gigikanan. Kay basin bayag motawag na nako si Becay. O di ba kaha makaestorya na nako si Tatay. Apan tungod kay wala may tawag gikan nila, mipadayon ko sa akong pagbaktas kaganiha samtang gipasagdang magdapyos ang laso sa akong pa'd.

Mihunong una ko aron sa pagpahulay. Naglingkod ko karon dinhi sa usa ka natumbang troso taliwala sa mga libon ug mga batong gipanglumot aron tiwason kining sugilanon nga

nagsugdan nakog suwat sa akong biyahe kaganiha sa *shinkansen*. Usa ka oras kapin na sad kong nagtayp-tayp gamit akong *laptop*. Lagmit ania na ko karon sa kataposang bahin sa akong kasugiran.

Wala nako namatikdang ganiha ra man diay gasigeg bagting akong selpon sulod sa akong *bag*. Gikan ang tawag kang Erwin. Tubagon ko ba kini karon aron madungog nakog balik ang kasadya diha sa iyang tingog? Mabanhaw pod ba kaha ang kaikag sa akong dughan kon paminawon nako ang pag-asoy niya kabahin sa iyang dula daw kini ang labing bililhong kasayoran sa kalibotan?

Miundang na karon ang pagbagting ug mihulip sa pagbukot ang bagtok nga kahilom. Inig barog nako unya, angay pa ba nakong lingion akong gigikanan? Dumdomon pa ba nako ang hustong dalan nga maoy akong balikan? Sukdon pa ba sa akong panan-aw ang gitas-on ug ang gilay-on sa laso gikan sa iyang sinugdanan paingon sa iyang kataposan?

Padayonon ko gyod kining nasugdan nakong pagbaktas. Walay igong rason kon nganong undangon ang gilaraw. Ug kon ugaling moabot na ko sa kinatumyan, hinay-hinay kong buhian ang laso aron mas gawasnon nakong matultolan ang ubang tagong dapit sa kakahoyan. Hinaot adunay motawag balik nako aron akong ihulagway niya ang katahom diha sa kamingaw.

(kataposan)